

פניני הפרשה

פנינים נפלאים לפרשת עקב

שנלקטו ע"י הרב אברהם פוליאס

גליון מס' 299

כַּל הַמְצוּה אֲשֶׁר אֲנִי מְצוֹף הַיּוֹם תִּשְׁמְרוּן לַעֲשׂוֹת לְמַעַן תִּחְיוּן וְרַבִּיתֶם וּבְאֵתֶם וּיְרַשְׁתֶּם אֶת הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע ה' לְאַבְרָהָם (פרק ח' פסוק א')

משמע מלשון הכתוב "למען תחיון ורבייתם ובאתם וירשתם את הארץ" משמע כאילו מצוה התורה על מנת לקבל פרס, והרי קיימא לן "אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב על מנת לקבל פרס? וביאר בספר שואל ומשיב שהתורה מדברת על ירושת הארץ שהיא מצוה בפני עצמה, וכמו גם המצוות התלויות בארץ והמותנות בירושתה, ואם כן משמעות הפסוק היא שאם תשמרון לעשות את המצוות, הרי תזכו לירש את הארץ ולקיים בכך עוד מצוות, והרי שאין מדובר ב"על מנת לקבל פרס" אלא על מנת לזכות בעוד ועוד מצוות.

וְעַנְךָ וְרַעְבְּךָ וַיֹּאכְלֶךָ אֶת הַמֶּן אֲשֶׁר לֹא יָדַעְתָּ וְלֹא יָדְעוּן אֲבֹתֶיךָ לְמַעַן הוֹדִיעַךָ כִּי לֹא עַל הַלְחָם לְבַדּוֹ יַחִיהַ הָאָדָם כִּי עַל כָּל מוֹצֵא פִי ה' יַחִיהַ הָאָדָם (ח ג)

היאך יכולה הנשמה שכל עצמה אינה אלא רוחניות להיות ניזונה ממאכל חומרי? וביאר האר"י מכיון שכל עצם נברא אינו מתקיים אלא בכוח דיבורו של השם יתברך בשעת הבריאה שנאמר בדבר ה' שמים נעשו, בעשרה מאמרות נברא העולם, הרי אותו כוח של הדיבור האלוקי הטמון בתוך המאכל, הוא הוא המזון לנשמה, שעה שאדם מישאל נוטל פרי ואומר ברוך אתה ד' אלקינו מלך העולם מתעוררים הכוחות הרוחניים הפנימיים שטמונים בתוך הפרי מכוח הדיבור האלוקי בשעת הבריאה והם מהווים מזון רוחני עבור הנשמה, וזה שאומר הכתוב לא על הלחם לבדו יחיה האדם הכונה לא על הלחם החיצוני הגשמי חי האדם כי על כל מוצא פי ה' יחיה האדם, כי אם בזכות הדיבור שיצא מפי השם יתברך בשעת הבריאה הנותן כוח קיום ללחם שכן כוח רוחני זה הוא הוא המזון לנשמה.

אֶרֶץ אֲשֶׁר לֹא בְמִסְכַּנְתָּ תֹאכַל בָּהּ לֶחֶם לֹא תַחְסֹר כָּל בָּהּ אֶרֶץ אֲשֶׁר אֲבִינָהּ בְּרַזַל וּמַהֲרִיָּה תַחַצֵּב נַחֲשֶׁת (פרק ח' פסוק ט')

כתוב בתענית (ד.) כל תלמיד חכם שאינו קשה כברזל אינו תלמיד חכם וכו', מאיפה לומדים את זה, שנאמר "ארץ אשר אבניה ברזל" ע"ש, ומשמע דנשתבחה ארץ ישראל בזה, שהתלמיד חכם שבה קשין כברזל.

ולכאורה זה סותר את מה שכתוב בסנהדרין (כ"ד) שתלמיד חכם שבארץ ישראל נוחין, זל"ז בהלכה (ויש לחלק ואין להאריך) והא דנדרים (כ"ב) דונתן ה' לך שם לב רגז בבבל כתיב, אמר לי אכתי לא עברינן ירדנא?

וביאר הסטיפּלר דכעס והקפדה שני ענינים הם, דודאי כל הגדול יותר מרגיש יותר כשפוגעים בו ואפילו רש"י בתענית שם, שיש לו לב רחב ומצטער על זה, ואינו מוחל עד שירצהו, אבל לא כועס ואפילו הכי מסקינן דמבעי ל' לאינש למילף נפש' בניחותא למחול על עלבונו.

וְאֹכְלֹת וּשְׂבַעְתָּ וּבִרְכַתְּ אֶת ה' אֱלֹקֶיךָ עַל הָאָרֶץ הַטְּבָה אֲשֶׁר נָתַן לָךְ (פרק ח' פסוק י')

כתוב בברכות (מח:) תנו רבנן מנין לברכת המזון מן התורה שנאמר "ואכלת ושבעת וברכת" וכו' אין לי אלא לאחריו לפניו מנין, אמרת קל וחומר כשהוא שבע מברך כשהוא רעב לא כל שכן, (שם כא.) אמר רב יהודה מנין לברכת המזון לאחריה מן התורה, שנאמר "ואכלת ושבעת וברכת", ומנין לברכת התורה לפניו מן התורה, שנאמר "כי שם ה' אקרא הבו גודל לאלוקינו" אמר רבי יוחנן למדנו ברכת התורה לאחריה מברכת המזון מקל וחומר וברכת המזון לפניו מברכת התורה מקל וחומר וכו'.

מדוע בברכת המזון פשוט יותר שיש לברך לפני האכילה מלאחריה עד שאפשר ללמוד קל וחומר,

ואילו בברכת התורה להיפך, שפשוט יותר חיוב הברכה לאחר הלימוד עד שאפשר ללמוד את הברכה לאחר הלימוד מכך שציוותה התורה לברך לפני הלימוד?

וביאר הגר"א שהדבר הוא שבכל הנאות העולם הזה עיקר ההנאה היא קודם שאדם משיג את הנאותו בעת שמתאוה ומשתוקק להשיג את תאוותו, ואז תשוקתו רבה והנאותו גדולה, אך לאחר שכבר מימש את תאוותו והשיג את הנאותו אז ההנאה נעלמת ומתפוגגת כמו מי שתאב למנה, הרי ברגע שהשיג את המנה אין הוא חש סיפוק כי מעתה תאב הוא למאתים, ולכן מובן הקל וחומר המובא בגמרא כשהוא שבע מברך כשהוא רעב לא כל שכן, שהרי אם מצינו חיוב מן התורה לברך כשהוא שבע שהנאות פחותה ותאוותו התפוגגה קל וחומר שיש לברך ולהודות עוד קודם האכילה שאז ההנאה מרובה, אבל בהנאות רוחניות, המצב הפוך קודם שמשיג את ההנאה הרוחנית אין האדם חש משיכה, ולכך לפני שאדם מתייגע בתורה ועמל להשיגה אין הוא חש הנאה כלל רק לאחר שהעמיס על שכמו עול התורה והשקיע עצמו בלימודה חש הלומד בנועם ה' ובמתיקותה של תורה ומתוקים מדבש ונופת צופים, ואם כן מובן שלימוד התורה שונה במהותו מכל הנאות העולם הזה, רק לאחר הלימוד חש האדם במתיקותה ועריבותה של התורה, ואם מצינו שיש חיוב לברך לפני הלימוד עוד קודם ההנאה ק"ו שלאחר הלימוד אחר שהשיג האדם הנאה מלימודו בוודאי חייב הוא להודות ולברך.

וְאָמַרְתָּ בְּלִבְּךָ כַּחַי וְעַצְם יָדִי עָשָׂה לִי אֶת הַחֵיל הַזֶּה (פרק ח' פסוק י"ז)

לכאורה חסר כאן הסיום דהוי לי לסיים לא תאמר כן וזכרת וכו'?

וביאר בספר טעמא דקרא שמדובר על הפסוק פן תאכל ושבעת וכו' ורם ללבך ושכחת וכו' המוציאך וכו' המוליכך וכו' המאכילך מן וכו' ואמרת בלבבך כחי ועצם ידי עשה לי את החיל הזה, בתמיה וכי על אלה הדברים תוכל לומר כחי ועצם ידי וכו' והרי זה ברור שזה מהקב"ה וכך וזכרת וכו' שהכל רק מהקב"ה.

שִׁמְעוּ יִשְׂרָאֵל אֲתֵּה עִבְרַת הַיּוֹם אֶת הַיְרֵדָן לְבֹא לְרִשְׁתָּ גוֹיִם גְּדֹלִים וְעַצְמִים מִמֶּךָ עַרְיִם גְּדֹלֹת וּבְצִרְתָּ בְּשָׁמַיִם (פרק ט' פסוק א')

כתוב בחולין (צ:) דברה תורה לשון הבאי וקמ"ל דגוזמא אין זה שקר, ומכל מקום צריך טעם למה כתבתו תורה דוקא כאן?

וביאר בספר טעמא דקרא על פי המדרש דב"ר פ"א אין הקב"ה פורע מאומה עד שפורע משרו תחלה וכו', ראה שהפלתי שר שלהן ראה החילותי תת לפניך וכן בפרעה וכו' ע"ש ומבואר דעד שלא הפיל השר שלמעלה באמת אי אפשר לכבוש את העיר, וזהו בצורות בשמים על ידי השר שלהן, רק הקב"ה יפיל ויכניע את השר כנ"ל, רק משום דפשטיה דקרא, ומשמע דהערים עצמן מגיעין לשמים, ולכך למדו מזה חז"ל דגוזמא אין זה שקר.

בְּעֹלְתֵי הַהָרָה לִקְחַת לֹוֹחַת הָאֲבָנִים לֹוֹחַת הַבְּרִית אֲשֶׁר כָּרַת ה' עִמָּכֶם וְאֲשֶׁב בָּהֶר אֲרַבְעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לַיְלָה לֶחֶם לֹא אֲכַלְתִּי וּמִים לֹא שְׁתִּיתִי (פרק ט' פסוק ט')

שאל שר אחד מאומות העולם את רבי יהונתן אייבשיץ כיצד אפשר להאמין ולקבל את דבריו של משה רבינו שאמר "ואשב בהר ארבעים יום וארבעים לילה לחם לא אכלתי ומים לא שתיתי", בשלמא כאשר נכתבו בתורה מעשי יציאת מצרים ועשר המכות וקריעת ים סוף הרי היו אלו דברים מפורסמים וידועים בעולם כולו, שהרי נאמר "שמעו עמים ירגזון חיל אחז יושבי פלשת אז נבהלו אלופי אדום וכו'", אבל מנין שאכן עלה משה להר סיני אולי הוא עזב את מחנה ישראל והלך למקום אחר ובסוף ארבעים יום שב אל ההר ומשם ירד אל ההר, גם מי יאמר לנו כי אכן אמת הדבר שאמר משה "לחם לא אכלתי ומים לא שתיתי", הרי איש לא ראה את מעשיו ואולי באמת אכל ושתה?

השיבו רבי יהונתן בא וראה כיצד מסיימת התורה ומספרת על פטירתו של משה רבינו, שהנה

נאמר ו"משה בן מאה ועשרים שנה במותו לא כהתה עינו ולא נס לחה" (דברים יד ז), ועוד מסופר "וימת שם משה עבד ה' וכו' ויקבור אותו בגי וכו' ולא ידע איש את קבורתו עד היום הזה" (שם פס' ה-ו) ועתה הגע עצמך לו היה באומות העולם איש כזה שעשה מופתים גלויים שנראו בעליל לכל הארץ ולכל הגויים ועד יומו האחרון לא נראה בו שום שינוי ואיש לא ראהו במותו ואיש אינו יודע מקום קבורתו הרי בוודאי היו אומרים וכותבים כי הוא עלה לשמים עוד בחייו ושם נשאר, אבל התורה הקדושה לא כתבה כך אלא כתבה במפורש "וימת שם משה עבד ה'", וסיפרה כי ויקבור אותו בגי ככל ילוד אשה, ואילו היה משה רבינו רוצה חלילה לזייף הרי כאן היה המקום לכתוב כי לא נפטר ולא נקבר אלא עלה לשמים ולא ירד, ומכאן ראייה מוצקה כי משה אמת ותורתו אמת.

וְאָרָא וְהִנֵּה חֲטָאתֶם לֵה' אֱלֹקֵיכֶם עֲשִׂיתֶם לָכֶם עֵגֶל מִסֶּכֶה סֶרְתֶּם מֵהָר מִן הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר צִוָּה ה' אֲתֶכֶם (פרק ט' פסוק כ"ז)

כתב הגר"א שבזכות שלשה האבות יכפר הקב"ה על אלו השלושה, היינו אותיות שלישיות של שמות האבות אברהם יצחק יעקב שהם ראשי תיבות "רשעו" "חטאתו" "קשי", והיינו בזכות אברהם שהוא "חט" תכפר על "רשע", ובזכות יצחק שהוא "דין" תכפר על "חטא", ובזכות יעקב שהוא "רחמים" יכופר גם על ה"קשי", ולכן היה כתוב על הדגלים התיבות אי"י בצ"ע רח"ק מק"ב, כי אותיות התיבה הראשונה הן ג' התיבות של שמע, וזהו כנגד קריאת שמע ואותיות התיבה השניה הן כנגד התפלות שהן "ערב בקר צהרים אשיחה" וכו' (תהילים נה, יח), ואותיות התיבה השלישית הן כנ"ל, ואותיות התיבה הרביעית הן כנגד שלוש הקדושות קדוש ברוך ימלוך שכולן נכללות באבות ועל ידן יכפר הקב"ה לאלו השלוש.

וְעַתָּה יִשְׂרָאֵל מַה ה' אֱלֹקֶיךָ שְׂאֵל מַעֲמֶךָ כִּי אִם לִירְאָה אֵת ה' אֱלֹקֶיךָ לְלַקֵּת בְּכָל דַּרְכָיו וְלֹאֲהַבֶּהּ אֹתוֹ וְלַעֲבֹד אֵת ה' אֱלֹקֶיךָ בְּכָל לִבְבְּךָ וּבְכָל נַפְשְׁךָ (פרק י' פסוק י"ב)

כיצד מגיעים זוכים ליראת שמים?

וביאר בעל האמרי אמת שחז"ל דרשו על הפסוק "מה ה' אלקיך שואל מעמך" שחייב אדם לברך מאה ברכות בכל יום, באומרים "אל תקרי מה אלא מאה" (מנחות מג), הרי שאם נזהרים במאה ברכות בכל יום ומכוונים בהן על ידי זה מתמלא אדם ביראת שמים, ולכן תיקנו לנו חז"ל מאה ברכות כי על ידי שמקיף האדם עצמו במאה ברכות על כרחו מסובב הוא ביראת ה'.

שם:

כתוב בסוטה (יד.) וכי אפשר לו לאדם להלך אחר שכונה, אלא הכוונה להלך אחר מידותיו של הקב"ה,

כתוב ברמב"ם הלכות דעות (פ"א הל"ו) מה הוא נקרא חנון אף אתה היה חנון מה הוא נקרא רחום אף אתה היה רחום מה הוא נקרא קדוש אף אתה תהיה קדוש.

הרי אחת ממידותיו של הקב"ה היא "ק-ל קנא" ומדוע לא נאמר מה הוא "קנא אף אתה קנא"? וביאר רבי יצחק מוולאזין על מדה זו של "קנאה" נאמר בירושלמי אמר הקב"ה אני שולט על מדה זו ואין מדה זו שולטת עלי, וכן נאמר במדרש שוחר טוב (תהילים צד), "בשר ודם קנאה כובשת אותו, אבל הקב"ה כובש את הקנאה", ואם כן האדם אינו יכול כלל להשיג בחינה זו של קנאה ולא שייך שיידיבק במידתו זו של הקב"ה אפילו במשהו מן המשהו שלא כשאר מידות שניתן לתבוע מהאדם שיכוון את הנהגתו בדומה להנהגת הקב"ה.

וּמַלְתֶּם אֵת עֵרְלַת לִבְבְּכֶם וְעַרְפְּכֶם לֹא תִקְשׁוּ עוֹד (פרק י' פסוק טז)

הרי בפרשת נצבים (לו) נאמר "ומל ה' אלקיך את לבבך", משמע ש"מילת הלב" אינה בידי אדם והיא מסורה לשמים, אם כן כיצד ציוותה תורה ומלתם את ערלת לבבכם?"

וביאר בעל אבני נזר שבגמרא ברכות (סא.) נאמר ייצר הרע דומה לזבוב ויושב בין שני מפתחי הלב", ושני פתחים יש בלב האחד תפקידו הוא לקבל את הוראת השכל ואילו התפקיד השני הוא

לקבל רגש המידות ולהבת אש קודש, והיצר הרע היושב "בין שני מפתחי הלב" נלחם נגד השכל ונגד רגשות הקודש ומנסה להחטיא את האדם, ועל כך מתנהלת מלחמת היצר וזו הבחירה שיש בידי האדם בין טוב לרע, אך נוסף לכך יש כוחות הרע הנוצרים בעקבות חטאי האדם ומעשיו הרעים, האוטמים וסותמים את לב האדם, וזו ערלת לב האוטמת ומכסה את הלב, ערלה זו, שכל כולה תוצאה ממעשי האדם היא המצויה בתובעי הלב בניגוד ליצר הרע הנולד עם האדם "היושב בין שני מפתחי הלב" ולא בתוככי לבו, "ערלת הלב" הבאה מחטאי האדם חובה ומצווה עליו להסירה, וזהו שציוותה התורה "ומלתם את ערלת לבבכם", ובפרשת נצבים לא הזכירה "ערלת הלב" אלא "ומל ה' אלקיך את לבבך" היינו היצר הנולד עם האדם אותו אין בכוחו של האדם להסירו וזקוק הוא לסייעתא דשמיא עד ליום בו נזכה וישחט היצר הרע ויעבור מן העולם.

כִּי ה' אֱלֹקֵיכֶם הוּא אֱלֹקֵי הָאֱלֹהִים וְאֲדֹנֵי הָאֲדֹנִים הַקָּל הַגָּדֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא אֲשֶׁר לֹא יֵשָׂא פָנָיו וְלֹא יִקַּח שֹׁחַד (פרק י' פסוק י"ז)

כתוב בברכות (כ:): אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה, רבש"ע כתוב בתורתך אשר לא ישא פנים ולא יקח שוחד, והלא אתה נושא פנים לישראל דכתיב ישא ה' פניו אליך, אמר לתם וכי לא ישא פנים לישראל שכתבתי להם בתורה ואכלת ושבעת וברכת את ה' אלקיך והם מדקדקים על עצמם עד כזית ועד כביצה.

מדוע באמת נושא הקב"ה פנים דוקא במצוה זו? ועוד כיצד שייך להחמיר ולברך ברכת המזון יותר ממה שציוותה תורה, והגם שבשאר מצוות יכול האדם להחמיר על עצמו יותר ממה שציוותה תורה אין זה שייך בברכות, שהרי אם יברך על פחות מכדי שביעה נמצאה ברכתו לבטלה ועובר על "לא תשא"?

וביאר חתם סופר שכתוב בספר החינוך במצות ברכת המזון (מצווה תל) וזאת השביעה אין לה שיעור שווה בכל אדם, אבל כל אדם יודע שביעתו, וידענו שיעור שביעת הצדיק שהוא באוכלו לשובע נפשו, הרי שלא קצבה תורה שיעור לשביעה, ונמצא שאלו המדקדקים על עצמם עד כזית ועד כביצה אין זו חומרא יותר ממה שחייבה התורה אלא מפני שמסתפקים במועט ונפשם שפלה עליהם, הרי די להם באכילה מועטת זו כדי להגיע לשיעור שביעה, ואם כן שורת הדין נותנת לכפר על עוונותיהם, שהרי מקרא מלא דיבר הכתוב "ועובר על פשע לשארית נחלתו למי שמשים עצמו כשיריים" (ר"ה יז.) והם המסתפקים במועט, שמים עצמם כשיריים ובדין הוא למחול על עוונותיהם.

בְּשִׁבְעִים נֶפֶשׁ יִרְדּוּ אֲבֹתֶיךָ מִצְרִימָה וְעַתָּה שְׁמַךְ ה' אֱלֹקֶיךָ כְּכֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם לָרֹב (י' כ"ב)

למה הזכיר כאן בשבעים נפש וכן במקום שמנאם כל נפש לבית יעקב הבאה מצרימה כתוב שבעים נפש ולא מצאנו אלא שבעים חסר אחד?

וביאר רבינו בחיי שדרשו חז"ל שזו יוכבד שנולדה בין החומות, ויש אומרים שזו סרח בת אשר, אבל כתוב בפסיקא שזה הקב"ה שהשלים מנינם שנאמר (בראשית מו) אנוכי ארד עמך מצרימה, והקב"ה נכנס עמהם בכבודו מה הטעם דכתיב הוא תהלתך והוא אלקיך וסמך ליה בשבעים נפש ללמדך שהקב"ה נכנס במנין השבעים ולפי מה שדרשו בפסוק (שמות יב) כשש מאות אלף רגלי שהיו חסר אחד שהקב"ה נכנס עמהם והשלימן לששים רבוא ואם כן הרי שמצינו שהקב"ה השלים מנינם בין בעליה ובן בירידה, ובירידה לשבעים בעליה לששים רבוא וזה לשונו ליעקב (בראשית מו) אנוכי ארד עמך מצרימה ואנוכי אעלך גם עלה.

ועוד ביאר בספר טעמא דקרא שכתוב במסכת פסחים (פ"ה:): דעובי החומה כלפנים ואם כן צריך לומר דבמצרים אין עובי החומה כלפנים ולא דמי לירושלים שקידשוהו ונ"מ שיותר לגור במצרים בעובי החומה ואף על פי שאסור לגור במצרים כמו שכתב הרמב"ם (פ"ה ממלכים ה"ז).